

Викладач кафедри кримінального права
та кримінології
Кіровоградського юридичного
інституту ХНУВС
кандидат юридичних наук
капітан міліції
Сокурєнко О.М.

УДК 343.36 (477)

**Правові проблеми визначення суб'єкта злочину ухилення від відбування
покарання у виді позбавлення волі**

Анотація. Стаття присвячена дослідженню суб'єкта злочину ухилення від відбування покарання у виді позбавлення волі, що передбачено ч. 3 ст. 390 КК України. На підставі проведеного дослідження, автор пропонує внести відповідні зміни до ст. 111 КВК України, що допоможе в розв'язанні правових проблем відносно визначення суб'єкта злочину передбаченого ч. 3 ст. 390 КК України.

Ключові слова: дільниця соціальної реабілітації, короткострокові виїзди, виняткові особисті обставини, господарське обслуговування.

Аннотация. Статья посвящена исследованию субъекта преступления уклонения от отбывания наказания в виде лишения свободы, что предусмотрено ч. 3 ст. 390 УК Украины. На основании проведенного исследования, автор предлагает внести соответствующие изменения в ст. 111 УИК Украины, что поможет в решении правовых проблем относительно определения субъекта преступления предусмотренного ч. 3 ст. 390 УК Украины.

Ключевые слова: отделение социальной реабилитации, краткосрочные выезды, исключительные личные обстоятельства, хозяйственное обслуживание.

Annotation. Article is devoted to the problem of crime's subject of avoiding the punishment of imprisonment, as provided in clause 3 of article 390 of the Criminal Code of Ukraine. The author proposes to emend article 111 of the Criminal-

executive Code of Ukraine that will help to solve legal problems in the identification of the perpetrator under part 3 of article 390 of the Criminal Code of Ukraine.

Key words: station rehabilitation, short trips, exceptional personal circumstances, economic service.

Постановка проблеми. Відповідно до кримінально-виконавчого законодавства України, засудженим особам, які відбувають покарання у виді позбавлення волі може надаватися право на короткострокові виїзди за межі місця відбування покарання у зв'язку з винятковими особистими обставинами. Якщо, засуджений не повернувся з короткострокового виїзду до установи виконання покарання, при наявності ознак складу злочину, така особа притягується до кримінальної відповідальності відповідно до ч. 3 ст. 390 КК України, за ухилення від відбування покарання у виді позбавлення волі. У зв'язку з цим, необхідно відмітити, що диспозиція ч. 3 ст. 390 КК України є банкетною, а тому для повного встановлення даного складу злочину (а саме суб'єкта), ми повинні проаналізувати норми КВК України. Як свідчить правозастосовча практика, існує ряд правових проблем, щодо визначення кола осіб, яким відповідно до ст. 111 КВК України, передбачено право на виїзди за межі місця відбування покарання у виді позбавлення волі. Отже, все це зумовлює нас, вирішити правові проблеми, які існують, щодо визначення суб'єкта злочину ухилення від відбування покарання у виді позбавлення волі.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Проблемою ухилення від відбування покарання у виді позбавлення волі з позицій кримінального та кримінально-виконавчого законодавства досліджували такі вчені: Б.М. Ботоєв, В.І. Єгоров, С.І. Іванова, О.С. Міхлін, О.І. Плужнік, А.Х. Степанюк, П.В. Тепляшин, Ю.М. Ткачевський, В.М. Трубников та інші. Віддаючи належне їх досягненням та використовуючи їх у своїй статті, ми наголошуємо, що на сьогодні відсутнє наукове дослідження де розглядалися б питання щодо вирішення правових проблем визначення суб'єкта злочину ухилення від відбування покарання у виді позбавлення волі.

Мета статті. Для визначення суб'єкта злочину передбаченого ч. 3 ст. 390 КК України необхідно встановити коло осіб, яким відповідно до кримінально-виконавчого законодавства може надаватися право на короткострокові виїзди за межі місця відбування покарання у виді позбавлення волі.

Викладення основного матеріалу. Одним із обов'язкових елементів будь-якого складу злочину є суб'єкт. Визначення поняття та встановлення його обов'язкових ознак є неодмінною умовою для притягнення особи до кримінальної відповідальності. Відповідно до кримінального законодавства України, виділяють загальний та спеціальний суб'єкт злочину [1; 2; 3; 4; 5; 6].

Аналізуючи суб'єкт злочину ухилення від відбування покарання у виді позбавлення волі, можна відзначити, що ним є певна особа (спеціальний суб'єкт), а саме фізична, осудна особа, яка досягла віку кримінальної відповідальності і яка відбуває покарання у виді позбавлення волі (ч. 3 ст. 390 КК України). Як відомо, підставою відбування покарання і застосування до засудженого заходів виправного впливу є тільки вирок суду, який набрав законної сили. Після набрання чинності вироком суду правовий статус особи, яка визнана винною у вчиненні злочину, змінюється. Вона набуває статусу засудженого, тобто особи, якій за вироком суду визначений вид та міра кримінального покарання ще до моменту фактичного відбування покарання. Норми кримінально-виконавчого законодавства ретельно регулюють правовий статус засудженого до позбавлення волі.

Однак набрання вироком законної сили автоматично не означає, що засуджений набуває статусу суб'єкта злочину, передбаченого ч. 3 ст. 390 КК України. Специфікою цього злочину є те, що він посягає на встановлений нормами кримінально-виконавчого законодавства порядок та умови виконання та відбування покарання у виді позбавлення волі в частині порядку та умов забезпечення надання короткострокових виїздів за межі місця відбування покарання. Відповідно до кримінально-виконавчого законодавства України, не всім засудженим, що відбувають покарання у виді позбавлення волі можуть надаватися такі виїзди. У ч. 1 ст. 111 КВК України передбачено, що

короткострокові виїзди за межі установи відбування покарання можуть надаватися лише особам, перелік яких є вичерпний [7].

У зв'язку з цим можна зробити висновок, що засуджені особи, які, відповідно до призначеного вироку суду, лише прибули до місця відбування покарання у виді позбавлення волі, в колонію середнього рівня безпеки, не мають права на виїзд за межі колонії у зв'язку з винятковими особистими обставинами. Адже, відповідно до ч. 2 ст. 94 КВК України, всі новоприбулі засуджені тримаються у дільниці карантину, діагностики та розподілу.

Відповідно до ч. 1 ст. 95 КВК України, такі засуджені знаходяться в дільниці карантину, діагностики та розподілу протягом чотирнадцяти діб. Отже, якщо увити, що в засудженого, який знаходиться в дільниці карантину, діагностики та розподілу колонії середнього рівня безпеки, помирає близький родич (наприклад, батько), то така особа, відповідно до ч. 1 ст. 111 КВК України, не має права на короткостроковий виїзд, що обмежує право засудженої особи для отримання дозволу на короткостроковий виїзд за межі колонії у зв'язку з винятковими особистими підставами.

Засуджені, які направлені для відбування покарання до колоній мінімального рівня безпеки із полегшеними умовами тримання, а також колоній мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання, потрапляють, у першу чергу, до дільниці карантину, діагностики та розподілу, де утримуються протягом 14 діб [7]. Але в ст. 111 КВК України не має обмежень щодо того, чи забороняється засудженим, які лише прибули до місця відбування покарання в колонію мінімального рівня безпеки короткостроковий виїзд у зв'язку з винятковими особистими обставинами. У зв'язку з цим, ми доходимо висновку, що існує безпідставне обмеження прав засуджених, які знаходяться в дільниці карантину, діагностики та розподілу колонії середнього рівня безпеки. Також потрібно зазначити, що неповнолітні засуджені, яким призначено покарання у виді позбавлення волі та які прибули до виховної колонії, в першу чергу, потрапляють також до дільниці карантину, діагностики та розподілу. Відповідно до ч. 1 ст. 111 КВК України, не встановлено

обмеження щодо того, чи забороняється таким засудженим на отримання права на короткостроковий виїзд за межі виховної колонії, чи ні, навіть якщо засуджений знаходиться в дільниці карантину, діагностики та розподілу. Підсумовуючи викладене вище, можна відзначити, що законодавець, вказавши в ч. 1 ст. 111 КВК України дільницю, де повинен знаходитися засуджений, якому може надаватися короткостроковий виїзд, безпідставно обмежив його права та свободи.

Заслуговує на увагу й той факт, що, відповідно до кримінально-виконавчого законодавства зарубіжних країн, не вказується дільниця колонії, у якій в обов'язковому порядку повинен знаходитися засуджений для надання йому такого дозволу на виїзд.

Що ж стосується засуджених, які відбувають покарання у виді позбавлення волі у виправних колоніях максимального рівня безпеки, то для таких осіб, відповідно до КВК України, взагалі не передбачено право на короткострокові виїзди за межі місця відбування покарання.

Але, відповідно до кримінально-виконавчого законодавства України, осіб, вперше засуджених до позбавлення волі за злочини невеликої або середньої тяжкості чи тяжкі злочини, може бути за їхньою згодою залишено у слідчому ізоляторі чи направлено до виправної колонії максимального рівня безпеки для роботи з господарського обслуговування (ч. 1 ст. 89 КВК України) [7]. Отже, відповідно до ст. 111 КВК України, таким особам, не надаються дозволи на короткострокові виїзди за межі слідчого ізолятора чи колонії максимального рівня безпеки з підстав, передбачених ч. 1 ст. 111 КВК України.

Порядок залишення засуджених для виконання роботи з господарського обслуговування передбачається у наказі начальника СІЗО, а направлення їх до виправної колонії максимального рівня безпеки Державної пенітенціарної служби України за наявності письмової згоди самого засудженого.

Господарське обслуговування СІЗО – це штати співробітників з числа засуджених, які виконують роботи з господарського обслуговування чи благоустрою. Відділення з господарської обслуги формуються із засуджених,

вирок відносно яких набрав чинності, у зв'язку з чим вони відбувають призначене покарання, однак не у виправній колонії, а на території СІЗО. Тобто, хоча СІЗО є місцями попереднього ув'язнення і законом не віднесені до органів чи установ виконання покарань, вони виконують покарання у виді позбавлення волі щодо осіб, зарахованих до господарчої обслуги [7].

Крім того, відповідно до кримінально-виконавчого законодавства України, в ч. 3 ст. 18 КВК України зазначається, що слідчі ізолятори виконують функції виправних колоній мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання і виправних колоній середнього рівня безпеки стосовно засуджених, які залишені для роботи з господарського обслуговування. Отже, якби такі особи не були залишені в слідчих ізоляторах або виправних колоніях максимального рівня безпеки, то короткострокові виїзди таким особам у встановленому порядку повинні були б надаватися з підстав, передбачених ч. 1 ст. 111 КВК України. Але законодавець не відніс таку категорію осіб до числа тих, яким повинен надаватися дозвіл на короткострокові виїзди за межі місця відбування покарання.

Аналізуючи зарубіжне законодавство з цього приводу, потрібно відзначити, що в ч. 1 ст. 97 КВК РФ передбачено, що для засуджених осіб, які залишені в установленому порядку в слідчих ізоляторах і в'язницях для ведення робіт з господарського обслуговування, можуть бути дозволені такі виїзди. Тобто, для таких засуджених, збережена пільга, щодо надання виїзду за межі місця відбування покарання у зв'язку з винятковими особистими обставинами, хоча відповідно до ч. 3 ст. 77 КВК РФ зазначено, що особи які залишені в СІЗО та тюрмі утримуються на умовах, передбачених КВК РФ для виправних колоній загального режиму тримання. Такі виїзди також надаються засудженим особам, що залишені в слідчих ізоляторах та направлені в колонії максимального рівня безпеки, в таких країнах, як: Киргизька Республіка, Республіка Білорусь, Республіка Казахстан та Республіка Таджикистан.

Отже, на нашу думку, ч. 1 ст. 111 КВК України потрібно доповнити положенням, що такі виїзди також повинні надаватися засудженим особам до

позбавлення волі, які в установленому порядку залишені в слідчих ізоляторах чи направлені до колоній максимального рівня безпеки для роботи з господарського обслуговування.

Якщо уявити, що в диспозиції ч. 1 ст. 111 КВК України не зазначити ні вид режиму, ні дільницю, в якій засуджений повинен знаходитися, то виникає питання щодо того, кому саме може бути заборонено виїзд за межі місця відбування покарання у виді позбавлення волі? Заслужує на увагу той факт, що в кримінально-виконавчому законодавстві зарубіжних країн, в окремій частині статті КВК, визначається перелік осіб, яким не може бути наданий дозвіл на виїзд за межі місця відбування покарання. Так, наприклад, у ч. 3 ст. 97 КВК РФ передбачено, що виїзди не надаються засудженим при: 1) особливо небезпечному рецидиві злочинів; 2) засудженим, яким смертна кара в порядку помилування замінена на позбавлення волі; 3) засудженим до довічного позбавлення волі; 4) засудженим, хворим на відкриту форму туберкульозу; 5) засудженим, що не пройшли повного курсу лікування від венеричного захворювання, алкоголізму, токсикоманії, наркоманії; 6) ВІЛ-інфікованим засудженим; 7) засудженим, які страждають на психічні розлади, що не виключають осудності; 8) у випадках проведення протиепідемічних заходів [8, с. 78].

Відповідно до кримінально-виконавчого законодавства Киргизької Республіки, Республіки Білорусь, Республіки Казахстан та Республіки Узбекистан, у кримінально-виконавчому законі окремою частиною статті передбачено перелік осіб, яким не може бути надано право на виїзд за межі місця відбування покарання у виді позбавлення волі. У Модельному КВК країн учасників СНД, в ч. 3 ст. 92 також передбачено перелік осіб, які не мають право на виїзд за межі виправної установи [9].

Отже, виникає необхідність у тому, щоб у КВК України передбачити перелік осіб, яким у будь-якому випадку не буде надаватися право на виїзд за межі колонії, навіть із підстав, зазначених у ч. 1 ст. 111 КВК України. У зв'язку з цим в ст. 111 КВК України окремою частиною потрібно передбачити

категорію осіб, яким не можуть надавати виїзди за межі місця відбування покарання. До таких осіб потрібно віднести: 1) засуджених, яким смертна кара в порядку помилування замінена на позбавлення волі; 2) засуджених до довічного позбавлення волі; 3) засуджених, хворих на відкриту форму туберкульозу; 4) засуджених, що не пройшли повного курсу лікування від венеричного захворювання, алкоголізму, токсикоманії, наркоманії; 5) ВІЛ-інфікованих засуджених; 6) у випадках проведення протиепідемічних заходів.

Заслуговує на увагу і той факт, що суб'єктом злочину, передбаченого ч. 3 ст. 390 КК України, може бути неповнолітня особа, а саме у віці від 16 до 18 років, яка відбуває покарання у виді позбавлення волі у виховній колонії. Виникає питання щодо порядку направлення такого засудженого до місця короткострокового виїзду та повернення його до колонії з короткострокового виїзду. У ст. 111 КВК України про цей факт нічого не зазначено, лише в ч. 5 ст. 111 КВК України передбачено, що порядок надання засудженим короткострокових виїздів за межі колонії у зв'язку з винятковими особистими обставинами, що передбачені ч. 1 ст. 111 КВК України, визначається нормативно-правовими актами Державної пенітенціарної служби України [7]. До 11 січня 2008 року діяв наказ ДДУПВП від 23.03.2000 № 38 дск, який в одному із розділів передбачав порядок надання короткострокового виїзду за межі установи відбування покарання неповнолітнім засудженим. У прийнятому наказі ДДУПВП від 11.01.2008 № 1, який скасував дію наказу ДДУПВП від 23.03.2000 № 38 дск, взагалі відсутній порядок надання засудженим короткострокових виїздів. Отже, на даний час в жодному із нормативно-правових актів не передбачено порядок таких виїздів. Це стосується і порядку надання таких виїздів неповнолітнім особам. Виникає питання, чи потрібно, щоб неповнолітнього засудженого в обов'язковому порядку супроводжували в дорозі близькі родичі чи особи, які їх замінюють, під час короткострокового виїзду. Частково ці питання були врегульовані в не чинному на сьогодні наказі ДДУПВП від 23.03.2000 № 38 дск, де було сказано, що супроводжувати під час виїзду обов'язково потрібно лише осіб, які не досягли 16-річного віку, тобто

тих осіб, які не є суб'єктами злочину, що передбачений ч. 3 ст. 390 КК України. Виникає питання, щодо порядку короткострокового виїзду за межі місця позбавлення волі осіб у віці від 16 до 18 років, які теж відбувають покарання у виховних колоніях і для яких, відповідно до ч. 1 ст. 111 КВК України, передбачено право на короткострокові виїзди за межі установи відбування покарання у зв'язку з винятковими особистими обставинами. Заслуговує на увагу й той факт, що в проекті Інструкції про порядок надання виїзду за межі місця відбування покарання, що розміщена на офіційному інтернет-сайті Державної пенітенціарної служби України, зазначено, що виїзд засудженого віком до 16 років може бути дозволений тільки за умови супроводження його у дорозі (в обидва кінці) родичами або, з дозволу начальника установи, іншими особами [10]. На нашу думку, надавати дозвіл на короткостроковий виїзд неповнолітньому, якого не повинні супроводжувати в дорозі (в обидва кінці), є недоцільним.

Заслуговує на увагу міжнародно-правовий досвід зарубіжного законодавства з вирішення цього питання. В таких країнах, як Російська Федерація, Киргизька Республіка, Республіка Білорусь, Республіка Казахстан та Республіка Таджикистан окремою частиною статті КВК передбачено, що виїзд неповнолітнім засудженим надається у супроводі родича або іншої особи, яка зобов'язана супроводжувати такого засудженого. До категорії осіб, яких повинні супроводжувати під час виїзду за межі колонії належать не тільки неповнолітні особи, а й особи, які страждають на психічні розлади, що не виключають осудності, а також засуджені, що є інвалідами першої або другої групи і мають потребу за станом здоров'я в сторонньому догляді.

Тому, на наш погляд, необхідно окремою частиною в ст. 111 КВК України передбачити перелік осіб, яких повинні обов'язково супроводжувати під час виїзду за межі місця відбування покарання у виді позбавлення волі. До таких осіб потрібно віднести: 1) неповнолітніх (віком від 14 до 18 років); 2) осіб, які страждають на психічні розлади, що не виключають осудності; 3) засуджених,

які є інвалідами I або II групи і мають потребу за станом здоров'я в сторонньому догляді.

Висновки. Провівши наукове дослідження щодо вирішення правових проблем визначення суб'єкта злочину ухилення від відбування покарання у виді позбавлення волі, можемо запропонувати такі висновки: 1) у ч. 1 ст. 111 КВК України не потрібно вказувати дільницю колонії при визначенні кола осіб, яким повинно надаватися право на короткострокові виїзди за межі місця відбування покарання у виді позбавлення волі, у зв'язку з винятковими особистими обставинами; 2) доповнити ч. 1 ст. 111 КВК України, таким змістом, що засуджені особи, які залишені у слідчих ізоляторах, а також направлені до колоній максимального рівня безпеки з господарського обслуговування, повинні мати право на короткострокові виїзди за межі місця відбування покарання у виді позбавлення волі, у зв'язку з винятковими особистими обставинами; 3) доповнити ст. 111 КВК України новою частиною, де буде передбачено перелік осіб, яким навіть при наявності виняткових особистих не повинно надаватися право на короткострокові виїзди; 4) доповнити ст. 111 КВК України новою частиною, де передбачити коло осіб, яких повинні обов'язково супроводжувати під час виїзду за межі місця відбування покарання у виді позбавлення волі.

Список використаної літератури:

1. Орлов В.С. Суб'єкт преступления по советскому уголовному праву / Орлов В.С. – М. : Юрид. лит., 1958. – 260 с.
2. Орымбаев Р. Специальный субъект преступления / Орымбаев Р. – Алма-Ата : Наука КазССР, 1977. – 152 с.
3. Устименко В.В. Специальный субъект преступления / Устименко В.В. – Х. : Харьк. ун-т ИО Вища школа, 1989. – 104 с.
4. Устименко В.В. Понятие специального субъекта преступления / В.В. Устименко // Проблемы правоведения : Респ. межвед. науч. сб. – СПб. – К. : Вища школа, 1989. – № 50. – С. 91–98.

5. Кириць Б. Розділ IV Загальної частини Кримінального кодексу України 2001 р. потребує удосконалення / Б. Кириць // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні : X регіональна наук.-практ. конф., 5 – 6 лютого 2004 р. : тези доп. – Львів, 2004. – С. 358–359.

6. Павлов В.Г. Суб'єкт преступления / Павлов В.Г. – СПб. : Юрид центр Пресс, 2001. – 296 с.

7. Кримінально-виконавчий кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 3–4. – Ст. 21.

8. Уголовно-исполнительный кодекс Российской Федерации (По состоянию на 25 декабря 2009 года). – М. : Юрайт, 2009. – 96 с.

9. Модельный уголовно-исполнительный кодекс для государств-участников СНГ : (Постановление Межпарламентской Ассамблеи государств-участников СНГ от 2 ноября 1996 года № 8-7) / [Электронный ресурс] – СПб, 1996. – Режим доступа : http://spravka-jurist.com/base/part-xq/tx_esskie/page-10.htm

10. Інструкція про порядок надання засудженим короткочасних виїздів за межі установ виконання покарань у зв'язку з винятковими особистими обставинами : Проект Наказу ДДУПВП / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.kvs.gov.ua/punish/control/uk/publish/article;jsessionid=611187CCDE95B73A7AEC6E4A86AE2CA4?art_id=66458&cat_id=45347